

Jüngerkes S. Deutsche Besatzungsverwaltung in Lettland 1941–1945. Eine Kommunikations- und Kulturgeschichte nationalsozialistischer Organisationen. – Koblenz: UVK Verlagsgesellschaft, 2010. – 575 S. – (Historische Kulturwissenschaft. Band 15)
(Jüngerkes S. Vācu okupācijas pārvalde Latvijā 1941.–1945. g. Nacionālsociālistisko organizāciju komunikācijas un kultūrvēsture)

Svena Jingerkesa monogrāfija par vācu okupācijas pārvaldi Latvijā būtībā ir viņa 2009. gadā Konstancas Universitātē Vācijā aizstāvētās disertācijas publicējums. Tāpēc lasītājam nav jābrīnās, ka vietumis jāsastopas ar autora pārdomām un secinājumiem par sava pētījuma rezultātu iekļaušanos Niklasa Lūmana (*Niklas Luhmann*) funkcionāli strukturālā teorijā par sociālām sistēmām. Grāmatā šo vietu nav daudz un garu, kad lasītājam “jāmaļas” cauri sarežģītajiem, ar Lūmana socioloģiskajiem terminiem pārsātinātiem valodas virknējumiem (piemēram, 213.–231., 342.–351., 540.–542. lpp.). Citādi darbs ieturēts solidā, metodiski un vēsturiski orientētā perspektīvā. Tā galvenais mērķis, kā uzsver pats autors, bijis “rakstīt vācu okupācijas pārvaldes vēsturi Latvijā” (212. lpp.).

Apskatot grāmatas satura rādītāju, radās jautājums: “Kas te jauns? Vai par šiem jautājumiem jau agrāk nav rakstījuši citi?” Tomēr, lasot grāmatu, vismaz sākot ar 96. lpp. (nodaļa “Austrumministrija kā institucionālais režģis”), biju pozitīvi pārsteigts. Kaut daudzkārt skarti jau labi zināmi jautājumi, tomēr Jingerkes ar savu tēmas prezentāciju un analīzi sniedzis šais jautājumos dziļāku ieskatu – daudz labāk saprotama kļūst okupācijas pārvaldes uzbūve, tās jēga un tās darbības laikā sasniegtie “rezultāti”, kaut vai šķietami tik triviālā jautājumā kā civilpārvaldes ierēdņu valkātās brūnās uniformas, kuru dēļ latvieši tos sāka saukt par “goldfazāniem” (zelta fazāniem).

Kā jau disertācijām prasīts, grāmatas sākumā dots literatūras un izmantoto avotu apskats. Tad seko nodaļa par Vācijas reihu attiecībām ar Baltiju līdz Otrajam pasaules karam (32.–60. lpp.) un nodaļa par militāro un civilo plānošanu uzbrukumam Padomju Savienībai 1941. gada jūnijā (61.–95. lpp.). Nodaļā par Vācijas un Baltijas attiecībām nekādu jaunu atziņu nav, jo viss balstās uz jau agrāk publicētas labi pazīstamas literatūras analīzes. Tāpat nodaļā par karagājiena plānošanu un civilpārvaldes

izveidošanu PSRS teritorijā sastopamies ar labi pazīstamiem avotiem: ar sevišķajām militārajām pavēlēm “Barbarosas plāna” ietvaros un Ādolfā Hitlera un Alfrēda Rozenberga izteicieniem par okupētās PSRS nākotni (piem., ka jaunās teritorijas vajadzētu “militāri kontrolēt, efektīvi pārvaldīt un ekonomiski izlaupīt”, tām jābūt “vāciešu kontrolētās Eiropas telpas sastāvdaļām” utt.).

Par grāmatas svarīgāko un vērtīgāko daļu recenzents uzskata nodaļas par pārvaldes struktūrām un speciāli analizētos piemērus par atsevišķu pārvaldes struktūru darba veidu (vāc. *Fallstudien*) (96.–391. lpp.). Tā līdz 198. lpp. tuvāk varam izsekot Austrumministrijas, Austrumzemes (Ostlandes) reihskomisariāta, Latvijas ģenerālkomisariāta un Latvijas novadu komisariātu izveidošanai, ierēdņu rekrutēšanai un iepazīties ar šo atsevišķo pārvaldes struktūru sīkāku uzbūvi. (No lasītāja nespeciālista viedokļa varbūt liktos lietderīgi, ja autors šai grāmatas nodaļā būtu ievietojis pārvaldes organizāciju grafiskas shēmas.) Tāpat tuvāk iepazīstamies ar pārējām vācu pārvaldes struktūrām, kas darbojās Latvijā un nebija pakļautas Austrumministrijai un tādēļ Latvijā varēja īstenot arī tādu politiku, kas nesaskanēja ar Austrumministrijā izstrādātajām pārvaldes vadlīnijām. Tādas bija SS un policijas struktūras, dažādas saimniecības iestādes, militārārvaldes struktūras u.c. Un tieši tas, ka pārvalde Latvijā balstījās uz četriem “pīlāriem” – armiju, SS un policiju, saimniecības pārvaldi un civilpārvaldi –, nevis uz vienu, kā sākotnēji plānots (civilpārvaldi), no kuriem tieši civilpārvalde izrādījās vājākais loceklis, bija iemesls nespējai Latvijā nodrošināt vienviedīgu pārvaldes sistēmu. Citi “pīlāri” bieži rikojās pavisam neatkarīgi no Austrumministrijas un tai pakļautām ministrijām Latvijā.

Austrumministriju Rozenbergs bija plānojis izveidot kā teritoriālu ministriju. Pēc pārvaldes teorijas tas nozīmēja, ka Austrumu reihsministrs būtu atbildīgs par visiem administratīvajiem un politiskajiem jautājumiem vācu okupētajos austrumu apgabalos. Ka šie plāni palika utopija, to jau parādīja pārējo trīs “pīlāru” rīcība, kas ar Rozenberga ministriju maz rēķinājās. Tāpat arī radās “plaisas” paša Rozenberga izveidotās pārvaldes sistēmas iekšienē, kas bija hierarhiski organizēta un komunikācijai tās atsevišķo struktūrvienību starpā noteikts zināms dienesta ceļš.

Viens iemesls funkciju traucējumiem slēpās pašā sistēmā, kas bija organizēta kā normāla pārvaldes sistēma miera laikos. Šādai sistēmai trūka spējas ātri reaģēt uz pārmaiņām strauji mainīgā kara vidē. Enerģija pārvaldē bieži tika iztērēta, lai saglabātu sistēmu, bet ne lai reaģētu uz pārmaiņām apkārtņē (227., 538.–539. lpp.). Šos civilpārvaldes trūkumus, nepilnības, darbības veidu Jingerkess analizē grāmatas nodaļās par pārvaldes speciālajiem jautājumiem (sevišķi 209.–391. lpp.).

Viens no autora speciāli analizētajiem jautājumiem ir par Rīgas pārvaldi (258.–307. lpp.). Austrumu reihsministrs Rozenbergs Rīgai Latvijas pārvaldē bija noteicis īpašu statusu un par Rīgas vecāko iecēlis savas studentu korporācijas biedru baltvācieti Hugo Vitroku (*Hugo Wittrock*), kurš reizē bija arī Rīgas novada komisārs. Problēmas sākās 1942. gadā, kad formāli bija izveidota Zemes pašpārvalde. Vitroks nekādi nebija ar mieru atkāpties no tiesībām uz Rīgas pārvaldišanu un visādā veidā cīnījās par savas pozīcijas

saglabāšanu, gan reizēm argumentējot kā pilsētas vecākais, gan reizēm runājot novada komisāra vārdā, gan ārkārtas gadījumos, apejot pārvaldes dienesta sūdzību ceļa noteikumus, tieši vēršoties pie sava drauga un labvēļa Rozenberga. Tā līdz 1944. gada oktobrim Rīgas pārvaldes statusā nekas nemainījās un ģenerālkomisāra mēģinājumi Rīgu nodot Zemes pašpārvaldes uzraudzībā, lai tā varētu realizēt ar Rozenberga dekrētu 1942. gada martā piešķirtās pārvaldes tiesības, cieta neveiksmi. Vitroks izrādījās veikls “mahinators”, kas mācēja manipulēt ar visām civilpārvaldes struktūrām.

Otrs interesants piemērs ir par baltvācieti Hariju Marnicu (*Harry Marnitz*), kurš Ģenerālkomisariātā vadīja Veselibas nodaļu (352.–391. lpp.). No Marnica memoāriem jau zinām, ka viņš nonācis konfliktā ar SS un tāpēc viņam amats Latvijā bijis jāatstāj. Šajā nodaļā tad arī konkrēti uzzinām, kādi bija konflikta iemesli. Viens iemesls bija viņa angažēšanās latviešu labā, ka tiem būtu jādod sava veida autonomija. Tomēr galvenie iemesli bija meklējami viņa kritikā un protestos pret SS un Drošības policiju. Piemēram, Marnics kritizēja, ka tā bija bez sazināšanās ar viņu nogalinājusi vienu ebreju un vienu latviešu ārsti (ar komunistisku pagātni), kurus Marnics bija nozīmējis speciālos ārstniecības uzdevumos. Šādas personas ar kritisku nostāju pret SD un Drošības policiju Latvijā nebija vēlamas – un 1943. gada beigās Marnicam bija jāatgriežas Vācijā. (Interesanti būtu vēl papētīt, kā un kad Marnicā radusies kritiska nostāja pret nacismu. No Latvijas Politpārvaldes materiāliem mēs zinām, ka trīsdesmitajos gados viņš uz Latviju braucis kā pārliecināts nacionālsociālists.)

Vēl šai speciālo pētījumu nodaļā daudz dažādu tematu, kurus te tikai pieminēsim: pārvaldes integrācijas procesi, civilpārvaldes ierēdņu statuss, pārvaldes vadītāju korpusa izveidošana, pārvaldes reformas, autonomijas plāni, Austrumzemes reihskomisāra Lozes (*Hinrich Lohse*) un Igaunijas ģenerālkomisāra Licmana (*Karl-Siegmund Litzmann*) konflikts u.c.

Grāmatas beigu daļu veido gara nodaļa par holokaustu Latvijā (417.–503. lpp.), galvenokārt pievēršoties vācu civilpārvaldes lomai ebreju iznīcināšanas procesā, kura, pēc autora uzskatiem, būtībā šo slepkavošanas procesu ar savu administratīvo atbalstu padarīja iespējamu (543. lpp.). Kaut skats uz ebreju iznīcināšanas procesu ir no civilpārvaldes perspektīvas, tomēr šī nodaļa nekādas jaunas atziņas nesniedz, jo visumā atkal balstās uz citu pētījumu analīzi.

Grāmatu noslēdz nodaļa par Austrumzemes galu un vācu pārvaldes pārceļšanos uz Kurzemi (504.–535. lpp.).

Jingerkesa grāmata ir apjomīgs pētījums par vācu okupācijas pārvaldi Latvijā. Kā jau norādīts, atsevišķas nodaļas temata lietpratējam neko jaunu nedod, bet līdztekus ir nodaļas, kas padziļina katra lasītāja skatu un izpratni par vācu okupācijas pārvaldi Latvijā. Tāpēc turpmāk pētniekiem, vēsturniekiem, kas vēlēšies strādāt ar tematiem par vācu okupācijas laika posmu Latvijā, šis darbs noteikti būtu jāievēro.

Kārlis Kangeris